
ANNA KOSTECKA-SADOWA*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

Justyna Kobus, *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK, POZNAŃ 2015, S. 193

Książka Justyny Kobus jest ogniwem szerzej zakrojonego przedsięwzięcia badawczego. Już na samym początku Autorka notuje:

Niniejsze opracowanie wpisuje się w nurt działań przygotowawczych do wydania dużego słownika ogólnowielkopolskiego, a zarazem jest próbą szerszego spojrzenia na wielopłaszczyznowe zróżnicowanie leksyki współczesnych mieszkańców wybranych wsi wielkopolskich na przykładzie pola tematycznego PRACA NA ROLI (s. 14).

Autorka wybrała interesujące pole tematyczne dotyczące słownictwa związanego z pracą na roli, które nazywa wycinkiem „leksyki żywotnej w tym środowisku na przełomie XX i XXI w.”. Jest to materiał szczególnie ważny i wartościowy ze względu na dokonujące się w błyskawicznym tempie na naszych oczach ogromne zmiany na wsi, związane z unowocześnianiem rolnictwa, takie jak mechanizacja rolnictwa, zmiana sposobu uprawiania roli czy zmiana mentalności rolników. Ten postęp cywilizacyjny widać również w języku mieszkańców wsi.

Zwraca uwagę profesjonalne podejście badaczki do zagadnienia, na które składają się: metoda badawcza zastosowana przez J. Kobus zwłaszcza przy gromadzeniu materiału, dobieranie respondentów z kilku pokoleń umożliwiające obserwację zróżnicowania wewnętrznego, powtarzanie badań, wszechstronna analiza zebranego materiału. Jak pisze sama Autorka:

Zważywszy na szybko dokonujące się w środowisku wiejskim przeobrażenia, znajdujące także odbicie na płaszczyźnie językowej, zdecydowałam się na zawężenie czasu obserwacji języka mieszkańców współczesnej wsi, koncentrując się na opisie konkretnego wycinka leksyki żywotnej w tym środowisku na przełomie XX i XXI wieku¹. Wychodząc z założenia, że tradycyjna gwara w codziennej komunikacji językowej mieszkańców współczesnej wsi powoli zanika, zdecydowałam się uwzględnić w badaniach większą grupę respondentów. Interesowały mnie bowiem ogólne tendencje językowe panujące w danym środowisku, te zaś nie wydawały się możliwe do uchwycenia przy badaniu pojedynczych informatorów. Typując do badań większą grupę osób, starałam się przestrzegać zasady równej reprezentacji pokoleniowej. Tym samym

---

* anna.sadowa@ijp-pan.krakow.pl

¹ Podstawowy materiał był pozyskiwany po roku 2000.

zastosowana metoda badawcza w znacznej mierze wykorzystuje doświadczenia socjolingwistyki (s. 10).

Przyjąwszy takie założenia teoretyczno-metodologiczne, Autorka zgromadziła bogaty materiał językowy, dzięki czemu uzyskała doskonałe wyniki badawcze. Praca J. Kobus stanowi wzór wszechstronności, gruntowności i skrupulatności badawczej.

Monografia składa się z następujących rozdziałów: I. *Wprowadzenie*, II. *Dotychczasowe opracowania przedmiotu*, III. *Założenia metodologiczne*, IV. *Cel pracy*, obszernego rozdziału analitycznego: V. *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wybranych wsi wielkopolskich* oraz z podsumowania badań: VI. *Zakończenie*. Całość zamykają bogata *Bibliografia* oraz *Aneksy* zawierające pytania kwestionariuszy, *Spis wykresów i tabel* oraz *Indeks* omawianych nazw gwarowych.

W rozdziale drugim (*Dotychczasowe opracowania przedmiotu*) zostały obszernie i skrupulatnie omówione dawniejsze i nowsze prace dialektologiczne poświęcone gwarom wielkopolskim. Nie pominięto też atlasów i słowników o zasięgu ogólnopolskim, obejmujących również Wielkopolskę. Autorka jest dobrze obeznana z literaturą przedmiotu i właściwie wykorzystuje ją w przeprowadzonych badaniach. Literatura przedmiotu obejmuje także zagadnienia dotyczące socjolingwistyki oraz socjologii; wiedzę z tego zakresu J. Kobus umiejętnie stosuje później w analizie przedstawionej w kolejnych rozdziałach.

Rozdział trzeci (*Założenia metodologiczne*) zawiera kilka zagadnień szczegółowych. W *Ustaleniach terminologicznych* Autorka uzasadnia stosowanie na określenie lokalnej odmiany polszczyzny – zgodnie z propozycją Jerzego Sierociuka – terminu „język mieszkańców wsi” zamiast terminu „gwara”. W podrozdziale *Dialektologia a socjolingwistyka* uwzględnia takie parametry socjolingwistyczne, jak: pochodzenie informatora, wiek, wykształcenie, rodzaj wykonywanej pracy, szczególne przeżycia, sytuację badawczą (oficjalną, półoficjalną, nieoficjalną), zmiany administracyjne, oddziaływanie języków obcych na język mieszkańców wsi, oddalenie wsi od większego, zwykle powiatowego miasta. Przy *Charakterystyce materiału i sposobach jego pozyskiwania* obszernie przedstawia i omawia wykorzystywany kwestionariusz². W badaniach eksploracyjnych widać pasję badawczą J. Kobus, która w większości samodzielnie pozyskała tak ogromny materiał, a duże doświadczenie w eksploracjach terenowych zyskała jeszcze w czasach studenckich pod troskliwą nauką swojego nauczyciela prof. J. Sierociuka. Trudno nie docenić jej wielkiej pracowitości oraz skrupulatności w badaniach terenowych, w sposobie podejścia do informatorów oraz pozyskiwania i potem przetwarzania materiałów.

W rozdziale czwartym (*Cel pracy*) Autorka jasno określiła sobie cele, które w pełni osiągnęła, przedstawiła krótką charakterystykę wybranych miejscowości oraz respondentów z różnych pokoleń.

Obszerną część publikacji, a zarazem trzon pracy, stanowi rozdział piąty o tytule identycznym z tytułem całej rozprawy. Autorka przedstawia w nim wielostronną analizę zebranego materiału językowego, ilustrując ją bogatymi tekstami – wypowiedziami badanych informatorów.

2 Autorstwa prof. Jerzego Sierociuka.

W podrozdziale pierwszym (*Świadomość językowa użytkowników języka wsi*) J. Kobus w sposób przejrzysty i precyzyjny przedstawiła zagadnienia związane z kwalifikowaniem lokalizującym nazwy geograficzne – swój : obcy w świadomości użytkowników języka wsi. Solidnie opracowała funkcjonowanie germanizmów w języku badanych respondentów, twierdząc, że

germanizmy znajdują się w odwrocie. [...] Te pożyczki, które funkcjonują w języku badanych osób, tracą stopniowo wyrazistość etymologiczną, ich pochodzenie zaciera się w świadomości pokoleń młodych (generacji powojennych), a niektóre po prostu zanikną wraz z odejściem pokoleń, dla których są częścią ich własnej historii. Niezagrożoną przyszłość prawdopodobnie mają germanizmy występujące w słownikach ogólnych języka polskiego [...]. Pozostałe ulegają różnym modyfikacjom (s. 53–54).

Warto zwrócić uwagę na to, że badaczka precyzyjnie wskazała różnice międzypokoleniowe i uwarunkowania postaw respondentów wobec własnego języka, podsumowując:

Wartościowanie jest przypisywane danemu słownictwu przez określone grupy pokoleniowe, co wskazuje na to, że poziom dostrzegania elementów napływowych we własnym języku jest jeszcze wysoki wśród ludności zbadanych wsi wielkopolskich. [...]

Należy pamiętać, że wyznaczniki lokalizujące nie tylko wpływają na stylistyczne modelowanie (ocenie) wypowiedzi przez ich informatorów, ale także kreują swoistą „normę językową”. [...]

Sposób nazywania desygnatów niewątpliwie zależy od warunków geograficznych czy społeczno-kulturowych itp. W zależności od nich kształtuje się świadomość językowa użytkowników języka, na którą składają się indywidualne doświadczenia poszczególnych respondentów (s. 74).

W podrozdziale drugim (*Zróznicowanie temporalne wypowiedzi*) zostały pokazane chronologiczne warstwy nazw (wyrazy stare – warstwa przejściowa – wyrazy nowe), a wnioski udokumentowano bogatym materiałem wypowiedzi informatorów. Autorka pisze:

Przemiany języka mieszkańców wsi w ujęciu temporalnym z pewnością będą bardziej czytelne, gdy dołączymy analizę innych typów kwalifikatorów (np. lokalizujące, normatywne, stylistyczne, frekwencyjne); otrzymane tą drogą wnioski zobrazują w pełni zróznicowanie wewnętrzne w aspekcie kwalifikowania wypowiedzi oraz pogłębłą i uściśłą postrzeganie problemu świadomości językowej mieszkańców wsi, która umożliwia oznaczanie wypowiedzi nie tylko z punktu widzenia szeroko rozumianej temporalności (s. 100–101).

W kolejnym podrozdziale (*Wokół nazw i ich znaczeń*) J. Kobus mocno podkreśla znaczenie badań etnograficznych i socjolingwistycznych w dociekaniach dialektologicznych, na licznych przykładach pokazuje bogactwo leksykalne języka mieszkańców wsi – synonimii leksykalnej w obrębie jednego pola tematycznego, mechanizmów zmian semantycznych.

W *Wewnętrznym zróżnicowaniu leksyki wiejskiej* Autorka wyodrębnia słownictwo znane czynnie i biernie w pokoleniu drugim i trzecim; opisuje subpola tematyczne PRZYGOTOWANIE ZIEMI (5): prace polowe, podstawowe narzędzia, pole i bryły ziemi na polu, odczasownikowe nazwy wykonawcy, komendy wydawane koniom; przedstawia słownictwo stałe i zmienne zarówno w języku mieszkańców jednej wsi, jak i w języku jednego informatora.

J. Kobus, przyjmując metodologiczne założenie, zgodnie z którym pozyskiwała materiał od dużej liczby informatorów zróżnicowanych pokoleniowo, uzyskała bogaty materiał porównawczy, który pozwolił jej na wskazanie typowości zjawisk zarówno w skali globalnej, jak i w wymiarze lokalnym. Dodatkowo, jako doświadczony eksplorator w terenie, posłużyła się metodą niezwykle przydatną w badaniach terenowych: powtórzyła po jakimś czasie te same badania z tymi samymi respondentami, co pozwoliło na obserwację stałych i zmiennych w mowie tych informatorów oraz stanowiło materiał do badań idiolektu danej osoby. Jej wnioski sprowadzają się do tego, że

postęp agrotechniczny zmniejsza liczbę nazw, wpływając równocześnie na zróżnicowanie leksykalne, które z biegiem czasu będzie słabnąć. Wraz z odchodzeniem najstarszych pokoleń rolników bogactwo nazw rozmaitych desygnatów będzie maleć (s. 157).

W zakończeniu Autorka krótko i zwięźle podsumowuje najważniejsze zagadnienia podejmowane w pracy.

Obszerna bibliografia świadczy o jej należytych podejściu do wybranego zagadnienia.

Wydana monografia to bardzo wartościowa praca, jej zawartość merytoryczna, wszechstronna analiza, kompleksowe ujęcie problemu oraz nowy sposób badania języka obszarów wiejskich wskazują na rzetelność badaczki wobec postawionego sobie celu. Tym, co szczególnie zwraca uwagę w omawianej pracy, jest dbałość o precyzję, o dokładne przedstawienie faktów, również w postaci licznych tabel. Warto też podkreślić dojrzały język naukowy Autorki i jej właściwe przygotowanie do samodzielnego prowadzenia badań dialektologicznych.

O wartości tej pracy stanowią przede wszystkim: solidna podstawa źródłowo-materiałowa (materiał badawczy); adekwatne do zgromadzonego materiału założenia teoretyczno-badawcze i metody analizy – dialektologiczna, językowo-strukturalna, semantyczna, wreszcie socjolingwistyczna; bogactwo analiz skoncentrowanych na wybranym polu tematycznym; warsztat naukowy młodego naukowca.

Jestem przekonana, że dzięki wyżej wskazanym zaletom monografia J. Kobus zajmie ważne miejsce w trwałym dorobku językoznawczym. Książka ta napisana jest przystępnym językiem naukowym, może stać się przydatną pozycją dla studentów polonistów. Znajdzie ona zainteresowanych odbiorców również wśród dialektologów, socjolingwistów, kulturoznawców oraz etnografów.